

NA ILLA DE ONS, HOUBO UNHA TELLEIRA?

Por: María Jesús Otero Acuña

Cando no mes de agosto do pasado ano ao coordinador desta revista pasáronlle unha foto da antiga telleira que houbo en Sálvora, acordouse (xa vai para 30 anos) que cando eu estaba a recompilar datos para o meu libro **"Illa de Ons. Privilegio de la Naturaleza"**, entrevistara e solicitara información á miña familia e a un bo número de veciños de Ons, entre os que estaban os Srs. Piñeiro e Blanco Solla.

Recordo, que moi amablemente, estes dous veciños recibíronme na súa casa de Bueu e entrevistéinos gravando toda a conversa cun radio casete, e de cuxa charla saíron dúas cintas cunha importante cantidade de datos, entre os que estaba un moi curioso no que me explicaban que o primeiro, digamos negocio, que montou o Marqués de Valladares en Ons fora unha telleira.

Non sei onde podo ter esas cintas e a súa transcripción ao papel, pasou moito tempo e a vida deu moitas voltas, o que si recordo é que, con moita paciencia, fun escribindo o que nelas contaban e sei que unha copia pediuma Tinón e paseilla, pois el ía a axudarme co libro poñendo á miña disposición a documentación que posuía sobre Ons e a súa colección de fotografías.

Díxome, que ao ver a foto da telleira de Sálvora e despois de moito buscar, atopou a copia da transcripción desas cintas onde estaba ese dato da Telleira de Ons. Envioume os parágrafos máis relevantes e convenceume, contando coa súa axuda, para que escribira un pequeno artigo sobre o tema co fin, como el di, de que ese dato da telleira quede reflectido e, se hai sorte, ver se algún quere investigar sobre a súa posible existencia.

INTRODUCIÓN

Dende sempre o meu sentimento cara á Illa foi enorme. Primeiro porque alí nacín e din os meus primeiros pasos; e logo, debido a que a miña familia posuía alí unha tenda-bar e aínda que fomos obrigados a unha emigración forzosa cara a Bueu, pasabamos en Ons longas tempadas e, dende moi nova, axudaba aos meus pais no traballo. Pronto, o meu apego á Illa levoume a pensar que alí tiña o meu futuro, como así ocorreu.

Recordo que no ano 1990 e debido á falla de publicacións sobre a Illa, as persoas que a visitaban, sobre todo os que viñan só a pasar o día, atopábanse perdidos e sen motivación para a realización dalgunha andaina. Non sabían a onde ir e, agás a visita ao Faro e ás praias, só algúns atrevidos aventurábanse a ir ata o Buraco do Inferno do que tanto se falaba.

Moitísimo menos, aínda que preguntaban, coñecer máis sobre a historia da Illa e dos seus habitantes. Os veciños non estaban moito polo labor de explicación e na caseta de información pouco coñecían ao respecto. Foi así como decidín ese ano, vendo que podía compatibilizar o meu traballo familiar co posto de información que a Delegación de M. Ambiente, dependente da Consellería de Agricultura, montara a carón do peirao, que mandei a miña solicitude e aceptárona.

A experiencia foi positiva, non polo labor realizado nese posto que era moi monótono¹, senón por comprobar outra realidade turística: Os visitantes viñan a un lugar descoñecido, do que pouco ou nada atopaban para informarse e que, aínda por riba, na propia Illa, os que podían aconsellalos e darlles algunha explicación, estaban inmersos noutra tarefa. Foi aí cando me dei conta dos fallos dese servizo e, a carón de solicitar máis persoal para poder atender mellor aos visitantes², propuxen facer quendas de paseos pola illa entre as horas de chegadas dos barcos e así poder dar información aos que paseaban polos sendeiros illáns. Á vez propúxenme para o inverno, preparar un folleto informativo coas Rutas que se podían realizar pola Illa, con fotografías, unha mínima información e contando cun mapa guía.

Así xurdiu, ao ano seguinte, o primeiro folleto que contaba con tres Rutas A: Centro, B: Norte e C: Sur, con pequenas explicacións do que ver en cada unha e un mapa da Illa onde, con diferentes cores, distinguían as tres Rutas propostas.

Interior do Forno da Telleira de Sálvora
Foto: De Antonio Parada. Publicada por Parques

¹ O traballo no Posto de Información daquel tempo consistía, nun 80 %, en cumprimentar os permisos de acampada de Melide e Chan, que levaba o seu tempo, imposibilitando atender, como é debido, aos turistas que viñan necesitados de información.

² Esa suxestión foi atendida pola Delegación de Agricultura de Pontevedra ao ano seguinte.

O folleto triunfou entre os visitantes e houbo que facer dúas tiradas o mesmo ano. Ao seguinte verán repetín, cambiando algunha foto e dándolle un nome as Rutas A: Ruta do Faro, B: Ruta Naturista e a C: Ruta Histórica. Foi neste ano, 1992, cando animáronme a facer un folleto máis amplo, onde explicara algo máis sobre a historia e vida na Illa.

Supoñía un reto e animeime. Fixen un pequeno librinho de apenas 35 páxinas, onde explicaba, un pouco máis amplo que nos outros folletos, a historia, etnografía, arquitectura, bioloxía, economía, ..., de Ons.

Aínda que non era gratuito como os folletos, resultou un enorme éxito, pois estaba a prezo de custo, contiña máis información, fotografía e era a cor.

A información para a elaboración deste pequeno libro collina dos poucos traballos que ata ese intre estaban publicados. Fixen varias tiradas del, ata que, animada pola documentación que poñían á miña disposición se quería facer un libro en condicións, no inverno de 1997, decidín poñer mans á obra e comecei a recompilar datos, facer entrevistas á familia e a outros veciños, os amigos puxeron ante min moita información nova e facilitáronme todas as fotos que necesitei. Con toda esa información na man, decidín facer un libro xa máis serio e de aí naceu *"Illa de Ons. Privilegio de la Naturaleza"*, escrito en castelán para facilitar a lectura a ese importante número de persoas que nos visitan e que non son galegas.

ENTREVISTAS. XURDEN DATOS

A entrevista aos veciños Srs. Piñeiro e Blanco, foi moi produtiva e amena. Levaba preparadas unhas preguntas para intentar afondar máis nos datos que xa tiña, pero, a medida que a conversa avanzaba, xurdían temas novos que me obrigaban a formular novas cuestións.

Curioso foi a teoría que me deron sobre o poboamento: "... segunda a miña avoa, que lle contara a súa nai, os primeiros poboadores eran de Santo Tomé de Piñeiro, viñan a pescar e traballar aterra á Illa cando estaba deserta, pois marcharan os mouros e estaba deserta... Pasaban varios días na illa e para resgardarse mentres sementaban, poñían unhas pedros enriba das outras e facían unha palloza e as cubrían con táboas, pause palla... Logo volvían aterra, pois era onde tiñan a vida... Iso foi durante uns anos, despois, ao ver que na illa podía haber futuro, pola pesca e polo terreo, entón foi cando comezaron a quedar de xeito definitivo... As casas eran chabolas, chamábanlle <casetas>, aínda que polo interior chamábanlle pallozas, cubríanas con palla e unhas varas, ás varas poñíanlle unhas cordas para que non caeran os tellados, os buracos tapábanos con barro para que non lle entrara o frío..."

Noutro intre da conversa, entrou o Marqués: "... por aquela, na Illa, non mandaba nadie, pasaron anos establecidos e por alí non pasou nadie, nin a chamarse dueños nin nada... Cando levaban uns catro anos alí, apareceron os marqueses a chamarse dueños... Foron a preito polas terras e gañaron os isleños, pero convencéronos dicíndolles que ían a estar mellor, que lle ían dar facilidades, imos a arranaxar as casas, ..., e quedais aquí coma colonos, aferradamos aterra, pagades por ferrado e ides a estar mellor..."

Segundo contaron, os marqueses lograron convencelos e dende aquela quedaron como colonos. Explicaron como certo, que lles arranaxaron as chabolas onde vivían, fixéronlles unhas casetas un pouco máis grandes, telláronlles as casetas, déronlles e preparáronlles os terreos agrícolas, ..., e establecéronlles unha renda de pago en ferrados segundo o terreo fose de primeira, segunda o terceira. Foi nese intre da conversa, cando falaban de tellarlles as casetas, cando saíu o tema da Telleira.

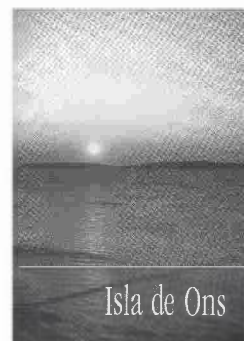
A POSIBLE TELLEIRA DE ONS

Segundo podemos sacar das palabras dos entrevistados, o marqués cumpre a súa palabra e accede á consolidación das persoas que traballaban as terras na Illa e, tamén á vez, que estes melloren a súa calidade de vida permitindo melloras nos eventuais e precarios alboios que empregaban como vivenda e axudándoos naquilo que necesitaran para a súa reforma ou reconstrución.

ISLA DE ONS

RUTAS

Arriba: Primeiro folleto con rutas.
Abaixo: Portada do librinho e dúas das súas páxinas interiores.

As necesidades de materia prima non eran só dos habitantes da Illa, senón tamén do marqués para a rehabilitación da que ía a ser a súa morada en Curro a carón do pequeno embarcadoiro que antes fora utilizado pola Xunta de Defensa e para a construción, no barrio de Canexol, da Casa Agrícola, de dous grandes piornos para almacenar o resultado da renda que pagaban os xa veciños, e da ermida.

Quizais desas necesidades e da dificultade do transporte, foi que xurdiu a necesidade de fabricar in sito algúns dos materiais necesarios, entre os que estaban as tellas.

Explicaba o Sr. Blanco: *“Contaba a miña avoa, que a súa nai, a miña bisavoa, traballou na telleira. Os marqueses fixeron o almacén e unha telleira. Alí, onde está a Casa Grande onde estaba a escola de Canexol, era o forno da tella. A telleira era facer tella e foi antes do salazón, foi a primeira industria que montaron os marqueses que compraron a Illa. Viñan barcos, segundo contaba a miña avoa, de aí do norte, traían o barro en galeóns, varaban na praia coa marea chea e descargaban o barro, e logo, cando estaban feitas, cargaban a tella.”*

É curioso que lle chaman a esa posible telleira “industria”, quizais, como imos ver despois na charla co Sr. Piñeiro, foi debido a que nela traballaron moitas persoas, da Illa e de fóra, e cobraban en cartos, moi diferente ao sistema que levaban coa renda agrícola coa que lle pagaban ao marqués de, por exemplo as terras de 1ª, que o facían por ferrado de terra-ferrado de millo.

O Sr. Piñeiro, estendeuse máis á hora de tocar o tema da telleira: *“A telleira foi feita cando os marqueses eran donos da Illa, antes de Riobó. Estaba montada diante da escola, naquelas chans que hai alí, é onde lle chaman “O Forno da Tella”. Para traballar nela viñeron xente de fóra pero tamén traballou xente da Illa.*

O barro traíano do norte, nos galeóns que transportaban a madeira, eran galeóns a vela de Vilanova de Arousa. O dono da telleira, mercábalo.

Cando viñan, tiñan que esperar que a marea estivera chea, logo varaban os galeóns na praia e as mulleres, os homes e ata os rapaces carrexaban o barro ata o lugar onde estaba o forno. Despois facían a tella e cando había unha cantidade, baixábana de novo á praia para metela nos galeóns. Seica a levaban para Vigo, Marín,...

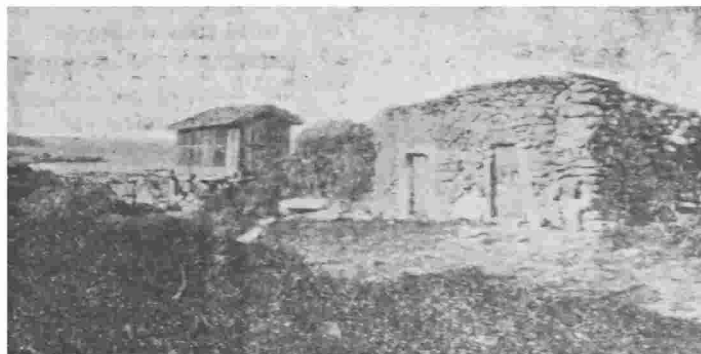
Alí, diante da Casa Grande, amasaban o barro e logo, con moldes, facían as tellas, como as telleiras de Vilanova e Dena. O dono mercara moldes e ferramentas de amasar. Daquel tempo o farían coas mans ou cos pés, pois non había maquinaria como a que hai agora. Só fabricaban tella.

Aparte de levala para vender fóra, tamén a vendían na Illa, pois como os marqueses permitían arranxar as casetas e facer outras novas, os que podían ou aos que lle daba facilidades o marqués, mercábana para ir cambiando a palla por tella.

Na telleira traballou toda a miña familia dende a miña bisavoa e despois, cando os marqueses deixaron a telleira e permitiron a instalación dun salgadoiro, pasaron a traballar nell’.

Ata aquí os datos da posible Telleira de Ons da que me falan os Srs. Piñeiro e Blanco. A dicir verdade, naquel intre non lle din importancia a este dato, que agora recoñezo que é interesante e do que ninguén tratou en traballo ou investigación algunha, quizais de sabelo, intentaría sacarlles máis información.

O que si, como lle prometín ao director desta revista, aquí queda reflectido o que me explicaron, agora está na mans dos investigadores o pescudar sobre este tema e comprobar se verdadeiramente en Ons houbo un pequeno forno e se fabricaron tellas para as casas illeiras e para fóra.

Posible radicación da Telleira en Canexol. Foto sacada do traballo “A Illa de Ons” de Álvaro de las Casas.

Patio interior da Casa Grande de Canexol, onde tamén puido estar instalado o “Forno da Tella”